

Var går gränsen?

**Att hantera offentliga uppdrag vid köp av konstnärliga tjänster
Rapport från konferensen i Kiruna 25–26 oktober 2017**

Under tågresan norrut läser jag i en turistbroschyr att Kirunas nya stadskärna på invånarnas önskemål ska förtätas. När gruvbrytningen kommer igång på allvar kring förra sekelskiftet byggs samhället på lågfjället mellan Luossavaara och Kiirunavaara, inom nära räckhåll men förhållandevis glest. Och trots några få ynka minusgrader och ännu bara lite snö får jag redan på den provisoriska tågstationen uppleva vilka väderförhållanden som kan råda så här års, vinden har fritt spelrum, viner och sliter. Den är iskall.

Tidsperspektivet är inte särskilt långt – till följd av att bebyggelsen expanderat kraftigt får Kiruna 1948 sina stadsrättigheter och är därmed först i Norden med en organisk stadsplan anpassad efter terrängen. Under marken breder världens största järnmalmsgruva ut sig. Ett levande innandöme som medför sprickbildningar och sättningar. Kiruna är beroende av industrin och nu flyttas identitetsskapande och samhällsviktig byggnation för att sättas upp igen, en svindlande tanke.

Att en nationell konferens kring offentliga uppdrag och upphandling av konst arrangeras i just Kiruna är lyckat. Både Region Norrbotten och Kiruna kommun tillämpar enprocentsregeln som i samband med stadsflytten beräknas generera 26,5 miljoner kronor till offentlig konst. Vi som kommit för att delta har rest från hela Sverige, från nästgårds i norr till Skåne i söder. Vi representerar landsting och regioner, kommuner och organisationer, några är egna företagare och flera dessutom verksamma konstnärer.

Konferensen inleds med en guidad busstur. Vi passerar symbolbyggnader som Sametinget, bläckhornshusen på LKAB:s bostadsområde, Thuleområdet byggt på 1920-talet men senare färgsatt av konstnären Pierre Olofsson. Flerfamiljshus ritade av Ralph Erskine och så en stor vinkelbyggd fastighet i trä, ett ungarshotell senare ombyggt till lägenhetshus och i folkmun kallat Jerusalem. De många inflyttade arbetarna orsakade bostadsbrist och trångboddhet – hyresgästernas oväsen liknades vid Jerusalems förstörelse.

Stadshuset Igloo, känt som Kirunabornas vardagsrum, står ännu stabilt på sin plats. Men byggnadsminnesförklaringen är hävd mot krav på noggrann dokumentation och funktionen som landmärke är satt ur spel. Dess signum, klocktornet av Bror Marklund är nertaget i bitar och flyttat till platsen för det nya stadshuset Kristallen. I anslutning byggs en länsövergripande och efterlängtd arena för konst – Konstmuseet i Norr. Flyttleden, den nya huvudgatans namn, kan associeras både bakåt och framåt i tiden, till historiska samiska flyttstråk men även fortsatt flytt av stadens olika beståndsdelar. En arkitekturmodell i stadshuset visar nämligen att flyttandet, till följd av gruvbrytningens expansion, är långt ifrån avslutat.

Bussen stannar och vi går till fots mot Oskar Aglerts skulptur *Totem*, tillkommen på uppdrag av Statens konstråd och placerad norr om Luossajärvi, i mötet mellan den gamla och nya järnvägssträckningen. Aglerts arbeten kretsar kring vår ohållbara livsstil, jakten på tillväxt och människans överutnyttjande av naturen. I mötet med Kiruna ser han både en stark kontrast och koppling mellan natur och industri. Intrycken resulterade i en sju meter hög Caterpillar-gul staty av glasfiberarmerad betong. Verket lyser upp sig själv, nästan signalerar med färgat LED-ljus, landskapet utgör bakgrund. Motsatt sida

VOLYM

liknar snarare ett stycke urberg, mot en bakgrund av bebyggelse. Det är Kiruna som staden ser ut här och nu. Gränsen mellan det gamla och nya är fortfarande dynamisk och kommer så att vara under mycket lång tid. Stående på sin höga sockel är verket monumentalt, anslående men samtidigt störande, som gruvindustrins ingrepp i landskapet. Likt en maskin ska statyn, på konstnärens egen inrådan, åldras och slitas ut där den står. Vilken sida håller längst, står bäst pall för väder och vind? Och hur kommer vyerna som utgör verkets bakgrund förändras? Kontrasten de skapar, som en gärna vill avläsa som en slags förutsättning eller jämvikt, kommer den att upprätthållas?

Vi åker vidare och passerar Kirunas gamla länsmansbostad som lastad på ett specialanpassat fordon står och väntar. Flytten till den nya stadskärnan, några kilometer öster om nuvarande, går samma kväll. Under året har ytterligare sex kulturbyggnader flyttats från Bolagsområdet till LKAB:s utvecklingsområde, en nyskapad kulturmiljö vid Luossavaaras fot. Två byggnadsminnesmärkta byggnader ska bevaras. Hjalmar Lundbohmsgården, ursprungligen uppförd 1895, är redan flyttad och en av landets största träbyggnader. Kiruna kyrka, står näst på tur. Men kan en fjällbjörk flyttas, klarar den att etablera sig på nytt under den korta växtsäsongen? Flera av byggnaderna är inramade av karakteristisk och långsamväxande fjällvegetation som nu går förlorad.

Att flytta alla byggnader inom riskområdet är orealistiskt, både praktiskt och ekonomiskt. De första husen revs under våren 2015 och för snart två år sedan invigde Statens konstråd, LKAB och Kiruna kommun den konstnärliga gestaltningen *Loggbok* i Gruvstadsparken. I samklang med den stegvis förändrade stadsbilden ska parkområdet fungera som en slags buffertzon, skilja gruvområdet från staden. Gestaltningen av Sofia Sundberg, Karl Tuikkanen och Ingo Vetter är byggt av gabioner – rätvinkliga korgar i stål som vanligen används för att hantera krossmassor vid vägbyggen. Fyllda med återvunnet rivningsmaterial anger och återskapar de husgrunder, lägenheter och gångstråk. När gruvan expanderar hamnar verket så småningom bakom avspärningarna, tas över av vegetationen och riskerar slutligen att slukas av underjorden. Ytterligare en gestaltning, den 200 meter långa, signalröda och flyttbara *Lysmasken* av arkitektbyrån Happyspace, är projekterad men uppförandet, som är beroende av deformationsgränsen, dröjer lite till. Verket inbegriper utställningsyta och en utsiktsplats mot de byggnader som inte längre får beträdas, det har utöver estetiska värden en tydlig praktisk funktion.

Gestaltningarna i Gruvstadsparken är resultatet av en lång och inte alltid spikrak process. Eftersom svensk gruvlagstiftning ställer krav på återställande av markområden är det i förlängningen LKAB som finansierar projektering och byggande. Att valet föll på gestaltningar av föränderlig och förgänglig karaktär är ingen självklarhet. Det är inte heller det nära samarbete som uppstod konstnärer och arkitekter emellan och som i högsta grad formade processen och projektets utgång. Dagen avslutas med visning av Ishotellet i Jukkasjärvi som årligen engagerar drygt 70 konstnärer i att gestalta de olika rummen. Besökare från hela världen strömmar till och bara produktionen och hanteringen av det förgängliga byggmaterialet, is och snis – en slags snö- och isblandning – är en historia värd att berättas.

Utöver en hel massa intryck kring unika byggprocesser och gestaltungsprojekt, från förra sekelskiftet och hela vägen in i framtiden, präglas konferensen av realistiska upphandlingsscenarion. Vi vänder och vrider på frågor som uppstår. Att upphandla konst utan att estetiska och andra omätbara värden går förlorade är helt klart en konst i sig. LOU – lagen om offentlig upphandling, som kom i en ny version tidigare i år, kan vara ett

VOLYM

stöd men också ett hinder, om kunskaper saknas. Vad som karakteriserar en direktupphandling eller anbudstävling, att formulera en uppdragsbeskrivning så att svaren motsvarar det önskade och hur urvalet ska gå till, är centrala frågor. Förmågan att beakta hållbarhets-, mångfalds- och tillgänglighetsaspekter men samtidigt tillåta konsten att vara just konst, understryks och diskuteras. Tendenser att några få konstnärer tilldelas merparten större projekt finns helt klart och här räcker det knappast att ansökningarna hålls anonyma. I flera diskussionsgrupper är vi överens om att urvalsjuryns sammansättning är avgörande, ur flera synvinklar. Även hur viktigt det är att var och en förhåller sig till urvalsprocessen utifrån sin funktion och kompetens, arkitekt eller landskapsarkitekt, fastighetsförvaltare, upphandlings- och ekonomifunktioner, brukare med flera, sist men inte minst – sakkunniga inom samtidskonst. Fint och fullt är ganska ointressant i sammanhanget!

Knappt två dagar rusar snabbt och behovet av fortsatt kunskapsutbyte är stort. De många inblickarna i verkliga projekt mitt i stadsflytten, alla praktiska inslag med sakkunniga nära till hands, är oslagbart. Att vi som deltagare till vardags verkar i både stora och mindre sammanhang, i arbetslag med specialiserade funktioner eller på egen hand, är en klar styrka. Jag sätter mig på nattåget med ny energi, kunskap och insikter. Ett antal böcker, nya och äldre, har jag fått med mig tillbaka, jag läser och kan inte låta bli att fundera. Som i många samhällen präglade av industrin är mansdominansen kompakt i historieskrivningens Kiruna. Och trots läget, mitt i en smältdegel av olika kulturer, är det den svenska som syns och hörs mest. Men visst känns det i luften att det blåser nya vindar! När ett liknande gäng samlas kring gestaltungsfrågor i Kiruna om 30 år tror jag att bilden breddats och utvecklats.

Text och foto: Nina Tenskog, konstsamordnare Landstinget Västernorrland

Volym 2017-11-02

Arrangörer: Maria Ragnestam, konstnärlig ledare Konstmuseet i Norr. Hanna Isaksson, verksamhetsledare Resurscentrum för Konst Norrbotten. Lena Ylipää, konstkonsulent Norrbotten. Henrik Ygge, konsthandläggare Region Norrbotten.

Medverkande: Sofie Grettve, jurist KRO. Henrik Orrje, administrativ chef och Peter Lundström, tidigare projektledare, Statens konstråd. Clara Nyström, kommunantikvarie och Lennart Lantto kultursekreterare, Kiruna kommun.